

DÜNYADA BARIŞ ve SÜKUN ADINA *MESNEVİ*'DE BİR METAFOR OLARAK HZ. YUSUF

Arş. Gör. Halef NAS*

Özet

Güzellik, Hz. Yusuf ile özdeşleşmiştir. Fakat, Hz. Yusuf sadece güzel değil aynı zamanda siddikiyetin ve hakkın bir idareci olarak temsilcisidir. İdare anlayışı insanları “öteki”leştirmekten uzak, “uhuvvet” perspektiflidir. Bu bakış birlikte yaşayabileceğimizin bir göstergesidir. Mesnevi’de Hz Yusuf’un özelliklerine dikkat çeken Mevlana, Hz. Yusuf’u bir metafor olarak kullanır, bu metaforun anlam katmanlarını genişletir. Üslubundaki soyutlama ile nesnelere direnişini kırarken pratik hayatın teorideki pratiğini gösterir.

AS A METAPHORE PROPHET YUSUF IN MATHNAVI: FOR PEACE AND TRANQUILLITY IN WORLD

Summary

The beauty is identical with Prophet Yusuf. Yusuf is not only being a representative for beauty but also truth, realist, justice as an administrator. His point of view have been distant from make “other” people. His point of view have been “uhuvvet”. This comprehension is an indication for live together. To attract attention to special feature of Yusuf in Mathnavi, Mevlana have used “Yusuf” as a metaphore and make the metaphore spread out and with abstract in his style he overcomes the resistance of objects. In this way he shows theoretic of practical life in practical life.

Giriş

Metafor (Metaphore), Grekçe bir sözcüktür. “Öte” anlamına gelen “meta” ile “aktarma” anlamına gelen “phore” sözcüklerinin bir araya gelmesinden oluşmuştur. Türkçe’de “Eğretileme, İstiare” sözcükleriyle karşılanan sözcük bir yönüyle divan şiirinin mazmun dünyasına benzetilebilir. Teşbih ve temsillerle anlatıma çekicilik kazandıran metafor farklı okumalara bağlı olarak ilk bakışta sezilemeyen bir duruma vurgu yapmak için kullanılabilir. Platon’un meşhur “Mağara” metaforunda olduğu gibi. Zincire bağlı mağaradaki adamlar, ateşin ışığıyla cisimlere ait önlerine düşen gölgelere bakıp onları bir realite olarak görmektedir. Zincirini kırıp arkadaki giriş kapısına gelen biri mağaradan dışarı baktığında güneşi, ışık ve ısını, akan nehirleri, açan çiçekleri görür. Ve gerçeğin gördüklerinden ibaret olduğunu, mağarada gördüğü gölgelerin asıl olmadığını anlar. Dönüp zincire bağlı arkadaşlarına durumu anlatınca arkadaşları onu öldüreceklerdir. Onlara gördüklerinin mevhumiyetini anlatmasına rağmen onlar onu öldürmüşlerdir. Platon mağara metaforu ile asıl, idea, kopya, kopyanın kopyası olan alemleri anlatır. Fakat sadece bunu anlatır demek metaforun anlamını daraltır. Zira Platon, dönemine bir eleştiri gönderip ilk bakışta sezilmeyecek bir durumu da ifade etmiştir: “hocam Sokrates, size hakikatleri anlattığı halde anlamayıp onu öldüren siz, mağaradaki adamlarsınız.” Burada metafor güçlü bir silah hüviyetindedir. Mevlânâ, Mesnevi’de Hz. Yusuf’u anlatırken basit bir tahkiye üslubu kullanmaz. “Yusuf”un etrafında kullandığı hayallerle “Yusuf”u metaforlaştırıp kendi dünyasında bir unsur olarak kullanır. Hz. Yusuf’un şahsında

* Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

anlattığı çok şey vardır Mevlânâ'nın. Bunlardan biri özellikle öğrencilerine bakar. Adeta şunu söyler Mevlânâ. "siz Yusuf'u kıskanıp onu kuyuya atan kardeşleri gibisiniz." Öğrencilerinin Şems'i kıskandıkları ve bu kıskançlıklarını sonucu onu kuyuya attıklarına dair rivayetler de vardır. Kuyuya atılmamış olsa bile neticede Mevlânâ ve Şems'in ayrılmasına sebep olmuşlardır. Kardeşlerin Yakup ve Yusuf'un ayrılmasına sebep olmaları gibi. İşte, Mevlânâ Mesnevî'nin muhtelif yerlerinde Yusuf'u bir metafor olarak kullanır. Yusuf'un etrafında hayaller kurar. Burada Yusuf'un özelliklerinden istifade ederek eşyanın arkasındaki özellikleri okumaya çalışır. Bu okumalarda Hz. Yusuf'un bir metafor olarak ele alındığı yerler düşünülürse burada Hz. Yusuf'un şahsında barış ve huzurun nazara verildiği görülür. Meseleyi metaforun anlamlarının genişletilmesi ışığında değerlendirebiliriz. Hz. Yusuf'un hatırlattığı güzellik unsurunun yanında başka özelliklerin de bu güzellik kadar önemli olduğunu görebiliriz. Şöyle ki, Hz. Yusuf güzelliğinin bir simgesidir, fakat herşeyden önce o bir peygamberdir ve bir peygamberin güzelliğinin yanında o güzellik kadar dikkate değer özellikleri de vardır. Dolayısıyla Hz. Yusuf sadece güzel değildir, o aynı zamanda mutlak kelamın kemaline mazruf olması itibarıyla siddikiyeti temsil eden, barış ve huzuru esas alan bir idareci insandır.

Mesnevî'nin Hz. Yusuf'a ilgili yerleri okunduğunda doğu sanatında görülen soyutlama net bir şekilde görülür. Konumuz itibarıyla Mesnevî'den birkaç örnek verelim:

"**Yusuf'un güzelliği kardeşlerince abesti, liuzumsuzdu. Fakat bütün bir aleme faydalıydı. Davud'un sesi kadar güzeldi...**" evet, Yusuf'un güzelliği herhangi bir nesne gibi bir güzellik olarak değil, suyun sesi gibi güzel, su gibi değil.

"**Yakup oğullarına " Yusuf'un kokusunu haddinden fazla arayın" dedi.**" Burada nazara verilen Yusuf'un kokusudur.

"**Ölümü bir Yusuf gören, canını feda eder, kurt olarak görense yolunu sapıtır.**" Burada ölüm güzelliği itibarıyla Yusuf olarak görülmektedir.

"**Yusuf'un gömleğinin kokusunu kendine senet yap... çünkü onun kokusu gözleri aydın eder.**" Burada yine bir soyutlama vardır. Gömleğin kendisi değil kokusu nazara verilmektedir.

"**İnsanlar madenlere benzerler" sırrına ermişim. Peygamber, onu ne için söylemişti. Ben, toprağın bedeninde ne kadar parı var, ne madeni gizli anlarım. Bir yerde altın gizli, öbür tarafın masrafı, gelirinden fazla mesela, derhal bilirim. Mecnun gibi toprağı kokularım, yanılmaksızın Leyla'nın bulunduğu toprağı bulurum. Her gömleği koklar, içinde Yusuf mu var, şeytan mı anlarım.**" Yusuf yine bir huzurun ifadesi olarak zikredilmiştir.

"**Ey kör, o yüce sürme bendedir. Körsen bile benim mucizemle aydınlığa ulaşır, can Yusuf'unun gömleğine nail olursun. Sana o sımsıklıktan sonra gelen ululukta devlet vardır.**" Burada da "can Yusuf'u" ifadesinde bir soyutlama vardır.

1. Doğu Medeniyetinde Sanat Telakkisi, Mestanelik ve Mevlânâ

Gerçek anlamıyla doğu medeniyetinin mikroalem ile makrolem arasında bir uyumla rakeden; aşk, tenevvü, tenezzüh ve arabeske dayanan böylece nesnelere direnişini kırarak nesnelere ardındaki mutlak hakikate ulaşmayı amaç edinen bir dünyası vardır.

Bu alemde Batı dünyasının sanat anlayışının temeli olan *Mimesis* (yansıtma-taklit) ve *Katharsis* (arıtma)'ten¹ farklı olarak tecerrüd (soyutlama) esas hareket noktasıdır. Sanatkar, eşya ve hadiseleri hallac ederken bir kesret aleminindedir ve bu alemin içinde barış ve huzuru bulmak durumundadır. Alemin karmaşık gibi görünen yapısının arkasındaki mutlak kanunları yakalamaya çalışan sanatkar her zaman nesnelere direnişi ile karşı karşıyadır. Bu karmaşayı, bu direnişi aşmak eşya ve hadiselerin künhüne vakıf olmak için sanatkar, nesnelere varolan biçimlerinden arındırarak üsluplaştırır ve evrendeki ahengi oluşturan mutlak intizamın diliyle eşya ve hadiseleri okur, bu sayede barış ve huzura ulaşır.

Müslüman sanatkar bilir ki Allah evrende bir nizam vazetmiştir.² Makroalem'de insanın dışındaki her

¹ Berna Moran, Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi, İletişim Yay., İstanbul,1991., s. 17-31.; Süleyman Hayri Bolay, Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü, Akçağ Yay., Ankara, 2004., s. 234.,294.

² Rahman, 55/7-8.

şey yaratılışının gayesi olarak bir intizama tabidir. Güneş istediği zaman doğup batmaz, rüzgar kendine göre esmez, şimşek kendine göre semamızda parıldayıp güremez. Zira onların insan gibi bir iradeleri yoktur bu yönüyle evrende bir nizam vardır. İnsanın bu evrendeki nizama uymasına engel olan yegane unsur nefsidir, benliğidir yani yine kendisidir. Ve kendini aşmak için insanın basirete ihtiyacı vardır. Bu basiretle benliğini aşan sanatkar Yunus'un:

Yunus eydür benlügi aradan tarh edelüm
 Senin ile bakayın seni göreyin Mevlâ
 dediği hakikate ulaşır. Ulaşır, zira,
 Gönül gözü görmeyince hiç baş gözü görmeyiser.¹

Gönül gözü açılan için, hadisin ifadesiyle artık, Allah onun gören gözü, tutan elidir. Bu noktadan sonra insan nesnelere direnişini kırar böylece mutlak barış ve huzuru yakalar. Beşir Ayvazoğlu nesnelere direnişinin aşılması böylece mutlak kanunluğa ulaşılmasına dair şunları söyler:

“Çıplak gözün gördüğü dünya, tasavvuf terminolojisiyle konuşacak olursak, kesret, bir varolup yok olma dünyasıdır, bir “âlem-i kevn ü fesad”dır. Önemli olan bu geçiciliği, görünüşteki karmaşayı aşmak, ardındaki mutlak kanunluluğu yakalamaktır. Gelip geçiciliğin ve karmaşanın ruhlara huzursuzluk verdiği doğrudur. Allah kâinatı gerçekte mükemmel bir kanunluluk olarak yarattığına göre, duyularımızla kavradığımız yapının ardındaki armoniyi görebilmek için çıplak gözden daha farklı bir görme vasıtasına ihtiyaç vardır. Nesnelere dünyasının görünüşteki keyfilliğini aşarak mutlak olana, yani kanunluluğa ulaşmak, eşyaya ancak Nâilî'nin dediği gibi “mestâne” bir nazarla “nukûş-ı suver-i âlem”i temaşa edip geçmekle² mümkündür. Bu da kendinden geçmeyi, benliği aradan kaldırmayı, yani bir çeşit sarhoşluğu gerektiriyordu.”³

Mevlânâ'nın sema'ını, nesnelere karşısındaki direnişini ve kendinden geçişini mestanelik ışığında değerlendirmek gerekir. Mesnevi, Mevlânâ'nın talebesi Çelebi Hüsameddin'in isteği üzerine seyr u sülûk adab u erkanını ve tasavvufi hakikatleri anlatmaya çalıştığı bir eserdir.⁴ Mesnevi'nin altı cildinde çok yoğun bir şekilde Hz. Yusuf nazara verilir. Hz. Yusuf sair nebiler gibi hayatının her safhasında nesnelere direnişi ile karşılaştığı gibi, Mevlânâ yaşadığı dönemde sürekli nesnelere direnişi ile karşılaşmıştır. Öğrencileri çok sevdiği Şems'e olan hayranlığını kıskanmışlardır. Kardeşlerinin, Yusuf'u kıskanmaları gibi. Bu kıskançlık Yusuf'u çok sevdiği babası Hz. Yakup'tan ayırmış ve Yusuf'u çok büyük sıkıntılara maruz bırakmıştır. Mevlânâ da öğrencilerinin kıskançlığıyla karşılaşmış bu durum çok sevdiği Şems'ten ayrılmasına sebep olmuştur. Hz. Yusuf kuyuya atılmış bir rivayete göre Şems de kuyuya atılmıştır.⁵ Bütün sıkıntılara göğüs geren Hz. Yusuf sonunda hakkı yaşamış, hakka yürümüş kardeşleri, kuyu, kadın, saray, zindan gibi nesnelere direnişini vahyin aydınlatıcı tayfları altında kırmalarını bilmiştir. Mevlânâ öğrencilerinin ve çevresinin O'nu hakkıyla anlayamayışı gibi sıkıntılara maruz kalmış, yaşadığı dönem itibarıyla büyük bir felaket olan Moğol istilasıyla karşılaşmıştır. Fakat, Moğol direnişini yine “hikmet”li bir direnişle göğüslemeyi başarmıştır. Onun bu tavrı günümüz insanının en çok ihtiyaç duyduğu bir tavır olsa gerektir. Osman Güner, Mevlânâ'nın bu başkaldırısına dair şunları söyler:

“Mevlânâ'nın doğuşu, her ne kadar felsefi ve ideolojik arka planı olmasa da İslam medeniyeti için büyük bir tehdit ve meydan okuma anlamı taşıyan Moğol İstilasına karşı “hikmetli” bir başkaldırı eyleminin ifadesidir. Başka bir deyişle bu doğuş, insanî değerlerin örselendiği, gücün ve güçlünün egemen olduğu bir ortamda, insanlık adına güçlü ve muhteşem bir cevabın ve karşı koymanın tanıklığıdır. İnsanlık, bugün yaşananlar karşısında, onun fikirlerinin eylemeselliğine ve sarsıcı kuşatıcılığına en az dünkü kadar muhtaçtır.”⁶

¹ Yunus Emre Divânı, Haz.: Faruk K. Timurtaş, Kültür Bakanlığı Yay, Ankara, 1989., s. 14.

² *Mestâne nukûş-ı suver-i âleme baktık*

Her birini bir özge temâyâ ile geçtik (Nailî)

³ Beşir Ayvazoğlu, *Aşk Estetiği*, Ötüken Yay., İstanbul, 2004., s. 49.

⁴ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1976., s. 226.

⁵ A.g.e., s.221.

⁶ Uluslar Arası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyum Bildirileri, Osman Güner, *Dünya Barışına Bir Katkı Olarak Mevlânâ'da “Öteki” Olgusu*, Düzenleyen: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Çanakkale, 2006., s. 1.

Mevlana, Moğol istilasının yaşandığı dönemde üslubu ve yaşam estetiğiyle halkı kucaklamış, onlara ümit aşılamış, her zaman barış ve huzur soluklamıştır. Dönemindeki idarecilerle olan diyalogları,¹ onlara yazdığı mektuplar, Mesnevi ve diğer eserlerinde kullandığı üslup ve “*kim olursan ol gel*” anlayışı söylediklerimizi destekler mahiyettedir. Evet, O'nun üslubu hem diliyle hem beden diliyle bütün, şeffaftır. Mesnevi'de Hz. Yusuf'un anlatıldığı yerlerde bunu çok rahat görebiliyoruz.

Hz. Yusuf nesnelere direnişini kendisine lutfedilen basiretle aşmış ve mutlak huzura, mutlak başa ulaşmıştır. Bu yoldaki siddikiyeti, aşkı, vecdi, mestaneliği, nesnelere direniş karşısındaki peygamberane duruşu ve böylece mutlak huzura, mutlak başa ulaşmasının Mesnevi'deki Kur'an televizyonlu anlatımı bildiri metnimizin temel konusudur.

2. Nesnelere Direniş ve Aşk

İslam medeniyetinde sanatkar her şeyden önce alemlerin içinde ve onların kanunlarını (adatullah-sünnetullah) bulmak durumundadır. Göklereki cisimler, dünya, içindeki hayvan ve bitkiler, insanlar, nehir ve denizler... Kur'an'ın içinde ifadesini bulur. Kainatta bir intizam dahilinde mevcut bütün nesnelere Kur'an'da yerli yerinde ve bir intizam içindedir. Bu intizamı bir delil olarak gören ulema intizam delili ile mutlak bir kanun koyucunun varlığını dile getirirler. Evet her şey "**Kef**" ne "**Nûn**" arasında, bir emirle (**Kûn**) vücut bulmuştur. Her şey bir intizam dahilinde ve birbirine muhtaç. Gökten yağmur inmesi yeryüzü çorak kalacaktır. Makrolemde gezegenler güneşin etrafında mestane döner, her cisimde atomlar çekirdeğin etrafında rakeseder. Her şeyde bir hareket, bir şenlik sezilmekte ve her şey bir cezbeyle, aşk ile birbirine tutunmaktadır. Fuzuli'nin "*aşk imiş her ne var alemde*" mısraını bir de böyle anlamak gerek. İntizamı, ahengi oluşturan bu mutlak aşkın kanunlarının vazedildiği mutlak bir alem vardır. Bu alem ebediyet alemidir.

Mevlânâ semâ' halinde bu aleme ulaşmak için var olan nesnelere mestane geçer ve alemin kanunu olan aşkı okur, aşkla döner. Nesnelere O'nun için birer nakıştır ve O, nakkaşı aramaktadır. O'nu bulunca artık ebediyete ulaşmıştır. Niyâzi-i Mısri ebediyete vesile olan aşk için şunları söyler:

Ey gönül gel gayriden geç aşka eyle iktidâ
Zümre-i ehl-i hakikat aşkı kılmış muktedâ

Cümle mevcudât u mâ'lumâta aşk akdemdürür
Zira aşkın evveline bulmadılar ibtidâ

Hem dahî cümle fenâ buldukda aşk bâki kalır
Bu sebebden dediler kim aşka yoktur intihâ²

Gönül gayriden geçer de gayrısı gönlü gayrısız bırakır mı? Hz. Yusuf hep gayrı (nesne) sının sıkıntısına maruz kalmış, kuyuya atılmış, zindana atılmış ama O, nesnelere direnişini kırmamasını bilmiştir.

2.1. Hz. Yusuf'un Kendisi ve Kardeşleri

Yusuf, İbranice bir kelime olup Arap edipleri herhangi bir kurala tabi tutmadan bu kelimeyi kullanmışlardır. "Yusif" şeklinde kullanıldığı gibi "Yusef" şeklinde kullanımı da olmuştur. "Esef" in hüzünlü anlamına "esif" in köle anlamına geldiğine bakılırsa burada Hz. Yusuf'un şahsında bu iki anlamın toplanması hoş bir nüktedir.³ Yusuf bir gün babasına gördüğü bir rüyayı anlattı. Rüyasında onbir yıldızın, güneş ve ayın kendisine secde ettiğini gördü. Yusuf, babası Hz. Yakup'un en çok sevdiği çocuğuydu. Yakup, Ona, bu rüyasını kardeşlerine anlatmaması gerektiğini, onların ona tuzak

¹ Efe Durmuş, Siyasi, İktisadi ve Kültürel Açardan İlhanlı-Memluk Münasebetleri, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, (basılmamış Yüksek Lisans Tezi); **Muammer Gül**, Tasavvuf Hareketi ve Türkler Arasında Yayılması, Türk Dünyası Tarih Dergisi, S. 76. Nisan/İstanbul, 1993., s. 24., **Osman Turan**, Selçuklular Zamanında Türkiye, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1998., s. 524.

² Niyazi-i Mısri, Niyazi-i Mısri Divanı, Haz.: Kenan Erdoğan, Akçağ Yay., Ankara, 1998, s. 3.

³ Giridi Sırm Paşa, Güzel İnsan Yusuf, Yusuf Suresi Tefsiri, Haz., Tahir Galip Seratlı, Elest Yay., s. 46-47.

kurabileceğini, Allah'ın bir gün ona te'vil-i ehadisi öğreteceğini, büyükbabaları İbrahim ve İshak'a olan nimetini tamamladığı gibi ona da bu nimeti vereceğini söyledi. Yusuf, çok güzeldi. Onun güzel oluşu sadece suret itibarıyla değil aynı zamanda sıdkı, fütüvveti gibi siretiyle de ilgilidir. Yusuf'un diğer kardeşleri babalarının Yusuf'a olan sevgisini ve diğer güzelliklerini kıskanırlardı. Bu onların hasedinden kaynaklanıyordu. Bir gün bir hile düşünüp babalarına gezsin oynasın diye Yusuf'u kendileriyle birlikte göndermelerini, ayrıca ona sahip çıkacaklarını söylediler. Fakat Hz. Yakup, endişesini dile getirip onlar farkında olmadan kurtun gelip Yusuf'u yemesinden korktuğunu söyleyecektir. Yusuf'un kardeşleri biz böyle güçlü bir grup iken onu kurt kaparsa bize yazıklar olsun dediler. Yusuf'u aldılar ve onu kuyunun dibine bırakmada görüş birliğine vardılar.¹

Mevlânâ, Yusuf'un küçüklüğünde kardeşleri ile olan bu durumuna, onun kardeşleri tarafından kıskanıldığına ve onu kuyuya attıklarına değinir. Yusuf daha küçük yaşlarda ciddi bir direnişle karşılaşır.

“Yusuf’lar, kardeşlerinin hilesi yüzünden kuyuya düşmüşlerdir. Çünkü o kardeşler, hasetlerinden Yusuf’u kurtlara verip dururlar. Hasetten Mısır Yusuf’unun başına neler geldi? Bu haset, pusuya yatmış büyük bir kurttur. Hulusa halim Yakub, Yusuf’u bir şey yapmasın diye bu kurttan daima korkar. Zahirî kurt, Yusuf’un etrafında dönüp dolaşmadı. Fakat bu haset, işlediği işle kurtları da geçtil!”

Bu haset kurttu, Yusuf’u yaraladı da biz onu elbiselerimizin başında bırakmış, gitmiştik, kurt kapmış diye tatlı sözlerle özür sendetti. Bu hile, yüz binlerce kurtta bile yok Hele dur, bak, bu kurt sonunda nasıl riisvay olur! Ondan dolayı herkesin yaptığı kötülüğün zararını göreceği gün hasetçiler, muhakkak kurt şeklinde haşredileceklerdir.”²

Yusuf suresinin 15. ayetinde “Zamanı gelecek, onların hiç hatırlarına gelmediği ve seni hiç tanımadıkları bir sırada, kendilerine yaptıkları bu işi hatırlatacaksın” denilmektedir. Yusuf kuyuda bununla huzur içindedir. Vahy onu rahatlatmıştır. Zira, kötülük yapan muhakkak bunun karşılığını görecektir. Dolayısıyla her zaman ümitvar olmak icap eder. Yusuf vahyin aydınlatıcılığıyla büyük bir ümit beslemiştir. Evet bir gün geldi ve kardeşleri yaptıklarının karşılığını gördüler.

“Bilgisizlik, akılda bir taassuptur ki buna tutulanların şebirlerinde kargalar şom, şom bağışırılar, yerleri yurtları harabeye döner. Onlar mazlumlar için kıyı kazdılar ama kazdıkları kıyıya kendileri düştüler, ab etmeye başladılar. Yusuf’ların derilerini yüzdüler, fakat kendi yaptıklarını birer, birer buldular.”³

Fakat Yusuf kardeşlerinin tavı gibi bir tavır sergilememiş, onları bir düşman bir “öteki” (other) olarak görmemiştir. Hz. Yusuf'un kardeşlerine bakışı uhuvvet perspektiflidir. Mevlânâ burada akl-ı küll ile uyumlu olmak gerektiğine vurgu yapıyor ve bu yolla nesnelere direnişini kırıyor bu alemleri dahî bir cennet olarak görüyor.

“Kardeşleri Yusuf’a haset ediyorlar kazıyorlardı... bu yüzden onu kurt şeklinde gördüler. Fakat babanla barıştın da kazgınlığın gitti mi köpek ortadan kalkar, baban, sana ateşli bir dost olur.”

Bütün alem, akıllı küllün suretidir... bütün insanların babası odur. Birisi akıllı külle karşı küfrünü artırursa bütün alem ona köpek görünür. Bu babayla uzlaş, asiliği bırak da su ve toprak, sana altın düşeme görünsün.

Bununla uzlaşarsan içinde bulunduğun hal ve zaman, adeta kıyamet kesilir... gözünün önünde gök de değişir yer de! Ben daima bu babayla uzlaşmış baldeyim... onun için şu alem, bana cennet görünmede!⁴

Mevlânâ, kardeşlerinin taaasubu karşısında Yusuf'un metanetini koruduğunu, vahiy ve akl-ı külle uyumlu bir tavırla nesnelere direnişini aşabildiğini ifade eder.

2.2. Kuyu

Yusuf'un direnişi ile karşılaştığı diğer bir nesne de *kuyudur*. O yine bu direnişi açacak ve huzur soluklayacaktır. Zira ona “Zamanı gelecek, onların hiç hatırlarına gelmediği ve seni hiç tanımadıkları bir sırada, kendilerine yaptıkları bu işi hatırlatacaksın” denilmiştir. Bu onlara sadece hatırlatacaklarını anlatmaz, aynı zamanda ona kuyudan çıkacağını da hatırlatmıştır. Mevlânâ, bu durumu anlatırken Yusuf'un nerede olursa olsun çok değerli olduğuna ve kıymetli bir şeyin mahiyetini kaybetmedikçe kıymetten

¹ Yusuf Suresi, 4-14

² Mesnevi, 2., Çev.: Veled İzbudak, Haz.: Abdülbaki Gölpınarlı, MEB. Yay. İstanbul, 1995. , s. 107-108.

³ Mesnevi, 3., s.32.

⁴ Mesnevi, 4., s. 261.

düşmeyeceğine değinir. Arap şairi bunu ne de güzel dile getirir.

Ve mehmâ tekiin 'indemriin min halikatin

Ve in hâlebâ tabfa 'ala'n-nasi tuğlemi¹

"Herhangi bir kimsenin varsa bir güzel huyu, o bu huyunun güzeli kalacağını zannederse de er-geç onun bu güzel huyu ortaya çıkacak ve bilinecektir.

Evet, Yusuf kuyudadır fakat bu, O'nun büyüklüğüne halel getirmez. Namık Kemal'in dediği gibi,

Hakir olduysa millet şanma noksan gelir sanma

Yere düşmekle cenber sakat olmaz kadr ü kıymetten.²

"Uzak yerlerden bir merhametli dost, **Yusuf-u Sıddıkye**'a konuk oldu. Çocukluktan beri birbirlerini tanırlardı. Eskiden beri aşinalık yaşadığına yuslanmışlardı. Konukla, **Yusuf'a** kardeşlerinin yaptığı ceşayı, onların basetlerini konuştular. **Yusuf** o baset ve cefa, zıncirdi; biz de aslandı.

Aslanın zıncire vurulması ayıp değildir. Bizim Tanrının kaza ve kaderinden şikayetimiz yok. Aslan, boymunda zıncir bulunmakla beraber bütün zıncir yapanlara beydir dedi. Dostu **Yusuf'a** Zindanda ve kuyuda ne haldeydin? dedi. **Yusuf** cevap verdi:

Ay, bedir halinden çıkar ve eski ay haline gelir ya... işte öyle Eski ay görünmez, sonra hûlal olur da iki büklüm bir halde görünür. Fakat sonunda yine gökte bedir haline gelmez mi? İnci tanesini havanda döverler ama kadri yine yücedir, ya ilaç olarak göze çekilir, yahut macun haline getirilir, kalp ferahlığı için yenir."³

Yusuf kuyunun direnişini vahiyle kırmıştır. Oradan geçen bir kabile suçularını kuyuya göndermişler, kovasını kuyuya sarkıtan suçu da biraz sonra müjde demişti.⁴ Yusuf ipe tutunmuş. Kuyudan çıkan müjde Yusuf'tur. Mevlânâ buna değinirken nesnelere soyutlaştırmış. Burada alem kuyu gibidir ve Yusuf'un tutunduğu ip Allah'ın emrine sabretmektir. İpin sarkıtılması Allah'ın fazlı ve rahmetidir.

"Cömertlik, şebvetleri, lezzetleri terk etmedir. Şebvet yüzünden düşen kalmamıştır. Bu cömertlik, cennet sehisinin bir dalıdır. Yazıklar olsun böyle bir dalı elinden bırakana. Bu beva ve bevesi bırakma, sapaşaglam bir iptir.

*Bu dal, cam göge çeker. Ey güzel yollu cömertlik dalı seni yukarı çeke çeke aslama erıştirdi mi? güzelliğe **Yusuf'un**, bu alem kuyu gibidir. Bu ip de Allah emrine sabretmedir. Ey **Yusuf**, ip sarkıtı, iki elinle yapış. İpten gafıl olma, vakit geçiyor. Tanrıya hamdolsun ki bu ipi sarkıttılar, fazıl ve rahmeti birbirine kattılar."⁵*

Mevlânâ, Mesnevi'nin 3. Cildinde Yusuf'un kuyudaki direnişini daha açık bir şekilde anlatır. Burada, Hz. Yusuf bir zamanlar gördüğü rüyayla huzur içindedir. Kuyuda Yusuf'un kalbine gelen vahyin onu rahatlattığını anlatır. Seslenen görünmüyor fakat Yusuf söyleteni tanıyordu. Mevlânâ burada nesnelere direnişini anlatırken, Hz. İbrahim'in karşılaştığı ateş nasıl gül bahçesine döndüyse kuyunun da Hz. Yusuf için gül bahçesi kesildiğine değinir.

"**Yusuf** güneşle yıldızların, huzurunda kullar gibi secde ettiklerini gördü. O rüyaya adamakıllı inandı, kuyuda ondan başka bir şey ummuyordu, zindanda da. Ona dayanmakta, onu beklemekteydi. Ondan başka ne kulluktan derdi vardı, ne az çok kınanmaktan!

Rüyası, mum gibi gözünün önünde yanmakta, onu aydınlatıp durmaktaydı; rüyasına güveniyordu. **Yusuf'u** kuyuya attıkları zaman Tanrıdan kulağına şu ses gelmişti. Ey yiğit, sen bir gün padişah olacaksın. O vakit seni kıyanların sözlerini, yüzlerine vurursun.

Bunu seslenen görünmüyordu ama gönül, söyleyenin eserini tanıyordu. O sestene cana bir kuvvet, bir rahat, bir huzur geliyordu. İbrahim'e ateş nasıl bir gül bahçesi olmuşsa o ses yüzünden kuyu da **Yusuf'a** gül bahçesi kesilmişti. Gayri ne cefa geldiye o kuvvetle tahammül etti. Neşeyle çekti.

Nütekim elest sesinin zevki de her müminin gönlünde ta mahşere kadar sürer gider. Bu yüzden müminler, ne belaya ünaz ederler. Ne Hakek'in emir ve nehyinden sıkılırlar. Başkalarının ağzına acılık veren bir lokmaya benzeyen Tanrı

¹ Muallakat (Yedi Askı), Çev.: Şerafeddin Yaltkaya, MEB. Yay., İstanbul, 1989, s. 97.

² Şerif Aktaş, Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi 1, Akçağ Yay., Ankara, 2003, s.251.

³ Mesnevi,1., s.253-254.

⁴ Yusuf Sûresi, 19. ayet

⁵ Mesnevi, 2., s. 97.

*bükümü, onlara gülbeşeker gelir. Tatlı, tatlı yerler, hazmederler.*¹

Hız. Yusuf kuyunun direnişini vahiy kaynaklı bir ümitle aşmıştır. Zira onun kuyudan çıkacağına işaret eden ses ümidin de kaynağıdır. Kuyudan su çeken kişi sadece bir vesiledir. Esas olan burada soyutlamadır. Bu soyutlamada ip Alla'nın emrine sabretmek ipin sarkıtılması Allah'ın lütfudur.

2.3. Saray-Zeliha-Kadınlar

Hız. Yusuf kardeşlerinin hilesinden kurtulmuş ve kuyudan çıkmıştır. Fakat onu başka bir zorluk beklemektedir. Zira onu kuyudan çıkarıncılar onu düşük bir fiyata sattılar. Onu satın alan Mısır'ın azizi hanımına O'na güzel bakmasını tenbihlemişti. Belki onlara faydası dokunacak veya Yusuf'u evlat edineceklerdi.² Yusuf yine zorluklarla karşı karşıyadır. Bu sefer Aziz'in hanımı ona musallat olacaktır. Zeliha ondan murad almak istemiştir. Yusuf bu zorluğu Allah'ın lutfettiği bürhanıyla, iffetiyle aşabilmiştir. Şehirdeki bazı kadınlar azizin karısının kendi hizmetçisine aşık olmasını kendisine yakıştıramamışlardır. Bunu işiten Zeliha, onları davet etmiş ve meyvelerle donattığı sofralarına bıçakları koymuş onları meyvelerini soyarken Zeliha, Yusuf'a "onların içine çık!" demiştir. Yusuf'u görünce hayran olan kadınlar hayretlerinden bıçaklarla ellerini kestiler de bunun farkına varamamışlardır. Onlar "Haşa! Allah için, bu bir insan olamaz bu pek kıymetli bir melek! Başka bir şey olamaz dediler." Zeliha "işte bu benim kendisinden kam almak istediğim kişi" dedi. Ve bunu yapmazsa andolsun onu zindana atacacağını söyledi. Yusuf zindanı Zeliha ve kadınlara tercih etmiştir.³

Mevlânâ, Yusuf'un Allah'a dayanarak, O'na hayran olarak ve O'nu severek bu zorluğu aşabildiğini ifade eder. Zira, Yusuf'un güzelliğinin aslı yüce Allah'tan kaynaklanır. Kadınlar Yusuf'un güzelliğine hayran kaldılar buna karşın Yusuf'ta Narsist hiçbir hareket yoktur. Zira o bilmektedir ki kendisindeki güzelliğin kaynağı kendisinden kat kat daha güzeldir. Kendisindeki güzellik bir "cemal tecellisi"ydi. Celâl Settârî, Yusuf'un güzelliğini zahiri ve batını cemal etrafında değerlendirir.⁴ Mevlânâ, Zeliha ve kadınların bu asli güzelliği hakkıyla göremediklerine ve Yusuf'un güzelliğinin kaynağının Allah oluşuna değinir. Hız. Yusuf bu güzelliğin kaynağını iyi bildiği için Zeliha'nın isteklerine "Hayır!" diyebilmiştir.

"Mısır kadınları da Yusuf'un güzelliğine daldılar, haberleri bile olmadı da, ellerini paramparça ettiler. Hayrete düşen nüb, ne önü görür, ne ardı! Nice babayüğü erler vardır ki savaşta elleri, ayakları kesilir de, yine savaşta el çekmez, kendini sağlam sanırlar. Fakat sonradan görür ki el kesilmiş, bir hayli de kan akmış da haberi bile yok!"⁵

"Kendilerini unutup Yusuf'un yüzünü görenler, o güzelliğe dalıp kalanlar... bu yüzden ellerini doğrayanlar yok işte onlar aptaldır! Akıl, dost aşkında kurban et...akılların hepside o taraftadır, odur! Akıllılar akıllarını o tarafa göndermişlerdir. Yalnız sevgili olmayan abmak, bu tarafta kalmıştır!"⁶

Kuşeyri, Ebu Ali Dekkak'ın bir görüşünü naklederek meseleyi "temkin-telvin" etrafında değerlendirir. Saraydaki kadınların durumunu "telvin" Zeliha'nın halini "temkin" ile açıklar. Çünkü Yusuf'un güzelliğine dalarak ellerini kesen kadınların yanında Zeliha'nın kılı bile kıpırdamamıştır.⁷ Mevlânâ temkin sahibi olarak Hız. Yusuf'u görür. Dolayısıyla Hız. Yusuf, Zeliha'nın direnişini temkinle aşabilmiştir. Kuşeyri, Hız. Muhammed'in temkinini mirac dönüşü hiçbir halinin değişmemesiyle de açıklar ki bu Hız. Yusuf için de bir temkindir.

"Zeliha, her taraftan kapıları kapadı ama Yusuf'ta hiçbir hareket görünmedi. Kilit ve kapı tekrar açıldı, yol göründü. Çünkü Yusuf, Tanrı'na dayanmıştı, her yana dönüp dolaşmaktaydı.

Alemden bir yarık görünmemede ama Yusuf gibi hayran bir halde her yana koşup gelmek gerek. Ki kilit açılın, kapı görülsün, mekansızlık size yer olsun. Ey sınanan kişi, aleme geldin ama geldiğin yolu hiç görüyor musun? Sen bir yerden, bir yurttan geldin. Geldiğin yolu biliyor musun, hayır, değil mi?"⁸

¹ Mesnevi, 3., s. 189-190.

² Yusuf Sûresi, 21. ayet

³ Yusuf Sûresi, 23-33. ayetler

⁴ Celâl Settârî, Züleyhâ'nın Aşk Derdi, Çev.: Mehmet Kanar, İnsan Yay., İstanbul, 2003., s. 159.

⁵ Mesnevi, 3., s. 130.

⁶ Mesnevi, 4., s. 117.

⁷ Kuşeyri, Risale, Haz.: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., Ankara, 1999., s. 172-173.

⁸ Mesnevi, 5., s. 92.

“Tanrı sevgisine düşer, aklınla oynarsan Tanrı, sana o aklın onlarca fazlasını, hatta yedi yüzünü ihsan eder. O kadındır, akılları ile oynadılar da **Yusuf’un** aşk sayvanına sıradular. Ömür sakisi, bir an onların akıllarını aldı, ömürlerinin sonuna kadar akla doydular, adını bile anmadılar.

Ululuk ıssı Tanrının güzelliğiyle yüzlerce **Yusuf** güzelliğinin de aslıdır. Ey kadından aşağı adam, o güzelliğe feda ol. Ey can, bahsi ancak akıl keser. Nerede insanı dedikodudan kurtarıp feryada yetişen biri? O söze aşk yüzünden bir hayrettir gelir, macerayı nakletmeye takati kalmaz. Çünkü, bir cevap verirse içindeki incinin düşeceğinden korkar.”¹

Hız. Yusuf bir tecelli ve temkinle saraydaki direnişi kırabilmiştir. Yusuf’un karşısında direnen saray, Zeliha ve diğer kadınlar aşılmıştır. Fakat Yusuf’u bu sefer başka bir nesnenin direnişi beklemektedir. Zindan

2.4. Zindan

Hız. Yusuf zindan nesnesinin direnişini ihsan ve rüya yorumlarıyla aşacaktır. Onunla hapisaneyeye giren hükümdarın adamlarının rüyalarını tabir etmiştir. Rüyalarını tabir etmek için gelen iki kişi önce onu ihsan sahibi olarak tavsif etmişlerdir.

“Bir belaya uğruyan, o dertten perişan olmaz, bir çok tevellerde bulunur. Eyağ’da sabırlıdır, tevellerde bulunur. O için sonuna bakar. **Yusuf** gibi, bu zindandakilerin rüyalarını tabir eder, tabiri onca aşıkardır. Rüyasını yorumayan başkasının rüyasını nasıl yorumabilir? Ben onu sınasam, sınama yüzünden ona yüzlerce kılıç vursam yine o merhametli sevgilinin sevgisi eksilmez. Bilir ki o kılıcı kendime vuruyorum.”²

“Ey Mısır ağız, ey abdinde duran zât! Mazlum **Yusuf**, senin zindanıdadır. Onu kurtarmak için çabucak bir rüya görür, Tanrı, ihsan sahiplerini sever. Yedi arık ve hasta öküz, yedi semiz öküzü yutmada. Yedi kuru ve çirkin beğenilmeyecek başak, yedi taze ve yemyeşil başağ otlamada.

Ey ağız, gönül Mısırında kılık başlıyor. Aman padişahım bunu caiz görme. Padişahım, senin hapsinde bir **Yusuf’un** ben. Lütfet, beni kadınlardan kurtar. Arşta oturup duruyordum. Ananın şebveti “inin” emri ile beni buraya attı. O tam yücelikten bir kocakarnın hilesiyle rahim zindanına düştüm. Ruhu ta arştan bu yurda getirdi. Hasıl kadınların hilesi pek büyük.”³

Yusuf rüyalarını tabir ettiği ve kurtulacağını umduğu kişiye efendisine kendisinden bahsetmesini söylemiştir. Mevlânâ, Yusuf’un nesnelere karşı direnişini anlatırken Yusuf’un her zaman peygamberane vasıflarla nesnelere oluşturduğu kargaşayı aştığını ifade eder. Burada, Yusuf nesnelere direnişini kırmak için bu sefer nesnelere, yani zindan arkadaşı ve hükümdardan yardım talep etmektedir. Dolayısıyla bu noktada nesnelere direnişini kılmamaktadır. Fakat Yusuf nesnelere bu direnişini de kıracaktır. Mevlânâ bunu Allah’ın Hız. Yusuf’a bahsettiği ünsiyet ve sarhoşlukla açıklar. Dikkat edilirse daha önce nesnelere direnişini karşısında olduğu gibi Mevlânâ yine soyutlamaya gider.

“**Yusuf** da zindanda bulunan birisine yakardı ondan yardım diledi. Dedi ki: buradan çıkınca ve Padişahın tapısında isim düzelince o ağızın buhurunda beni an halimi söyle de beni bu haptisten kurtarsın. Hiç sıkıntı içinde bulunan bir mahpus nasıl olurda başka bir mahpus kurtarabilir dünyadakilerin hepsi de mahpustur.

Zindanıdadır. Şu fani dünyada ölümü bekleyip dururlar. Pek nadirdir. Öyle bir adam ki bedeni zindanda ruhu yedinci kat gökte olsun. Hasıl **Yusuf**ta o adam kendine yardımcı gördüğünden zindanda beş küsur yıl kaldı. Şeytan o adamın aklından **Yusuf**’u çıkardı, gönülünden **Yusuf’un** sözünü kaybetti. O güzel huyludan böyle bir suç meydana geldiği için adalet sahibi Tanrı onu yıllarca zindanda bıraktı.

Adalet güneşinin ne kusuru oldu ki sen yarasa gibi karanlıklara düştün. Denizden buluttan ne kusur meydana geldi ki sen kumdan seraptan yardım istiyorsun. Halk akli ermeyenler yarasa tabiatındadırlar. Onlar geçici şeylere başvurlar kendileri gibi her şeyleri geçektir. Fakat ey **Yusuf** senin bari gözün açık. Bir yarasa karanlıklara başvurur olmayacak şeylere müraaat eder.

Fakat padişah doğanın gözüne ne oldu ki dedi. Üstat bu suç yüzünden bir daha çürümüş sopaya dayanma çürük tabtaya basma diye onu cezalandırdı. Fakat **Yusuf**’u da gönülüne o mahpusluktan bir dert gelmesin diye kendisiyle meşgul

¹ Mesnevi, 5., s. 265.

² Mesnevi, 5., s. 163-164.

³ Mesnevi, 6., s. 221.

etti. Tanrı ona öyle bir ünsiyet öyle bir sarhoşluk ver di ki, gözünde ne zindan kaldı ne kararluk."¹

Mesnevi'nin 6 cildinde yaklaşık 139² defa ismi geçen Hz. Yusuf'a isim olarak en fazla son ciltte değinilir. Bu ciltte Zatussuver kalesine gidişin anlatıldığı hikaye vardır. Hüsn ü Aşk için esrarını Mesnevi'den çaldığını söyleyen Şeyh Galip mesnevinin kahramanını Zatussuvere gönderir. Burada dış güzelliklerin çekiciliği anlatılır. Mesnevi'nin kahramanı dış güzelliklerin çekiciliğini aşip hakikate ulaşacaktır. Bu hakikate ulaşmak için gerektiğinde mumdan gemilerle alevden denizleri geçecek ve nesnelere direnişini kıracaktır. Tasavvuf'ta seyr u süluk mertebelerinin zorluklarına işaret eden bu misal aşkın bir durumdur. Dış güzelliklerin ve kendi güzelliğinin çekiciliğine kanmayan Hz. Yusuf'un nesnelere direnişini kırması da aşkın bir durumdur. Onun kıssasında anlayanlar için bu durumların işaretleri vardır.

Sonuç

Mesnevi'de Yusuf Kıssasının anlatımında Kur'an'ın anlatımına göre bir uyumluluk vardır. Fakat Mevlânâ Yusuf Kıssasında geçen kavramları ilk akla gelen anlamlarının dışında da kullanmıştır. Bu durum Yusuf Kıssasına has bir kullanım olmayıp Mesnevi'nin farklı yerlerinde de kendini gösterir.

Mevlânâ, Yusuf Kıssası ve bu kıssanın etrafında geliştirdiği üslubuyla birlikte yaşayabileceğimizin misallerini gösterir. Birlikte yaşamak Hz. Yusuf'un anladığı manada "uhuvvet" merkezlidir. Mevlânâ "öteki" (other)'yi kırarak "uhuvvet"i nazara verir. Bu kardeşlik barış ve huzurun temeli olacaktır.

Mesnevi'de Hz. Yusuf'un işlendiği yerlerde Mevlânâ'nın üslubunda tecrid (Soyutlama) kendini net bir şekilde gösterir. Burada soyutlamanın esası nesnelere direnişini kırmak şeklinde kendini gösterir. Üslubun soyutlama şeklinde ortaya çıkışında Mevlânâ'nın hayatı boyunca sergilediği şeffaflığın etkisi büyüktür. Mevlânâ bu şeffaflıkla nesnelere direnişini hikmetli bir metodla aşabilmiş ve bu metodu kendisinden sonra gelenlere de miras olarak bırakmıştır.

Savaş sonrası yapılan barışlar Mevlânâ'nın barışını anlamada yetersizdir. Zira, Mevlânâ'nın anladığı barış cihanşümul, evrensel bir barıştır. İnsanlar kendi aralarındaki barışa evrenin ahengine uyarak ulaşabilirler. Zaten sema' evrenin ahengine katılmaktır. Evrensel ahenge dayanmayan barışlardan sonra sıcak savaşlar devam etmektedir. Bu da insanoğlunun Mevlânâ'nın arzu ettiği kıvama henüz gelmediğini göstermektedir. Bu kıvamı yakalamak Mevlânâ'nın takip ettiği temsil yoluyla, peygamberleri örneklemekle mümkündür. Mevlânâ, Hz. Yusuf ve sair peygamberleri anlatırken temsil keyfiyetini büyük bir aşk ve vecdle mestane bir şekilde ortaya koymuştur.

¹ Mesnevi, 6., s. 269-270.

² Bu çalışmayı hazırlarken Mesnevi okumalarımda 6 ciltte tespit ettiğim sayıdır. Okumalarımda dikkatten kaçan kısımlar olabileceği ihtimali göz önüne alınırsa daha dikkatli bir okuma farklı bir rakam verebilir. Fakat bu rakam çalışmanın mahiyetine etki etmeyecektir. Zira bu çalışmada esas olan sadece konuyu net bir şekilde verebilecek kısımlardan seçmeler yapmaktır. Mesnevi'nin 6 cildinde geçen "Yusuf" sözcüğünü teker teker irdelenmek bu çalışmanın konusu dışındadır. Burada sayı olarak ifade edilen nicelik Mesnevi'de işlenen Hz. Yusuf'un şahısındaki niteliğe vurgu yapmak içindir.

KAYNAKÇA

- AKTAŞ Şerif, Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi 1, Akçağ Yay., Ankara
- AYVAZOĞLU Beşir, Aşk Estetiği, Ötüken Yay., İstanbul, 2004.
- BOLAY Süleyman Hayri, Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü, akçağ Yay., Ankara, 2004.
- DURMUŞ Efe, Siyasi, İktisadi ve Kültürel Açından İlhanlı-Memluk Münasebetleri, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, (basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- GÜL Muammer, *Tasavvuf Hareketi ve Türkler Arasında Yayılması*, Türk Dünyası Tarih Dergisi, S. 76. Nisan/İstanbul, 1993., s. 24.,
- GÜNER Osman, Uluslar Arası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyum Bildirileri, *Dünya Barışına Bir Katkı Olarak Mevlânâ'da "Öteki" Olgusu*, Düzenleyen: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Çanakkale, 2006.
- KÖPRÜLÜ Fuad, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1976.
- KUŞEYRİ, Risale, Haz.: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., Ankara, 1999.
- Mesnevi (6 cilt), Çev.: Veled İzbudak, Haz.: Abdülbaki Gölpınarlı, MEB. Yay. İstanbul, 1995.
- MORAN Berna, Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, İletişim Yay., İstanbul, 1991.
- Muallakat (Yedi Askı), Çev.: Şerafeddin Yaltkaya, MEB. Yay., İstanbul, 1989.
- Niyazî-i Mısri, Niyazî-i Mısri Dîvânı, Haz.: Kenan Erdoğan, Akçağ Yay., Ankara, 1998.
- PAŞA Giritli Sırrı, Güzel İnsan Yusuf, Yusuf Suresi Tefsiri, Haz., Tahir Galip Seratlı, Elest Yay.
- SEİTÂRÎ Celâl, Züleyhâ'nın Aşk Derdi, Çev.: Mehmet Kanar, İnsan Yay., İstanbul, 2003.
- TİMURTAŞ Faruk Kadri, Yunus Emre Dîvânı, Kültür Bakanlığı Yay, Ankara, 1989.
- TURAN Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1998.